

УМАР ТЕРМИЗИЙ “ИХЛОС КИТОБИ”НИНГ ИСЛОМ ИЛМ-ФАН РИВОЖИДАГИ ЎРНИ

Мухиддин Чориев

Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази илмий
ходими

МЕСТО КНИГИ УМАРА ТЕРМИЗИ «ИХЛОС» В РАЗВИТИИ ИСЛАМСКОЙ НАУКИ

Мухиддин Чориев

научный сотрудник Международного исследовательского
центра Имама Термизи

THE PLACE OF UMAR TERMIZI'S BOOK "IKHLOS" IN THE DEVELOPMENT OF ISLAMIC SCIENCE

Muhiddin Choriev

Researcher of Imam Termizi international scientific-research center

Тел: +998 91 136 34 99

e-mail:

muxiddinchoriyev@mail.ru

Orcid: 0009-0007-8460-0407

Аннотация: Ушбу мақолада ислом илм-фан тарихида ўзига хос ўринга эга бўлган аллома, муфассир ва сўфий Умар Термизийнинг илмий-маънавий мероси борасида сўз юритилган. Шунингдек, олимнинг “Ихлос” китобининг ўзига хос хусусиятлари, бугунги кундаги аҳамияти таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Ислом, Куръони карим, Умар Термизий, “Ихлос” китоби, сўфий, тафсир.

Аннотация: В данной статье рассматривается научное и духовное наследие Умара Термизи, учёного, комментатора и суфия, занимающего особое место в истории исламской науки. Также анализируется характеристика книги учёного «Ихлос» и её значение сегодня.

Ключевые слова: Ислам, Священный Коран, Умар Термизи, книга «Ихлас», суфий, тафсир.

Abstract. This article examines the scientific and spiritual legacy of Umar Tirmizi, a scholar, commentator and sufi who occupies a special place in the history of Islamic science. It also analyzes the characteristics of the scholar's book “Ikhlas” and its significance today.

Keywords: Islam, Holy Quran, Umar Tirmizi, book “Ikhlas”, sufi, tafsir.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Биз агар Умар Термизийнинг ҳаёти ва бой маънавий меросини ўрганадаган бўлсак, у киши сўфий ва воиз бўлганликлиги ойдинлашади. Умар Термизий яшаган ўрта асрларда Моварауннаҳрда тариқат анча ривожланган давр эди. Бу эса Умар Термизийнинг тариқат аҳлидан бўлишига сабаблардан бири эди. Умар Термизийнинг “Ихлос китоби”да келтирилган “Ихлос сифати ва мухлислар даражаси баёни” бобини таҳлил қилиб кўрадиган бўлсак, унда аллома “ихлос” ва “мухлис” тушунчаларини беш

қисмга бўлиб, жуда гўзал услубда ифодалаб беради.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METHODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS).

Умар Термизийнинг илмий-маънавий мероси борасида бугунги кунда ислом тарихига оид манбаларда жуда кам маълумотлар сақланиб қолган. Олимнинг “Тафсири суратул ихлос” асари бугунги кунда Миср араб Руспубликаси пойтахти – Қоҳира шаҳридаги “ал-Хидайвия” кутубхонасида 2/173, 17945 рақами остида сақланмоқда. Шунингдек, Умар Ризо

Каҳҳоланинг “Маъжам ал-мусанниф ал-кутуб ал-арабийя” номли китобида ҳам Умар Термизийнинг ҳаёти ва асарлари борасида маълумотлар келтириб ўтилган. [2]

Ушбу мақолани ёзишда илмий тадқиқотнинг ижтимоий-гуманитар фанлар соҳасида қўлланиладиган анализ, синтез, қиёслаш, герменевтик таҳлил каби метод ва усулларидан фойдаланилди.

МУҲОКАМА(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Умар Термизий “Ихлос” китобида ихлоснинг баёини беш йўналишга бўлиб келтиришдан олдин шундай фикрни келтириб ўтади: “Мен сизга ихлоснинг беш важҳини оят ва ҳадислар асосида далиллар келтириб шарҳлайман. Маликут Таввоб бўлган Зотдан ёрдам сўраган ҳолатда аҳли сиддиқ ва аҳли савоб (ишончли аҳл ва тўғри аҳл)ларнинг ёзиб қолдирган манбалари асосида ихлосни баён қиламиз”.

Ихлос баёни келтирилган биринчи йўналишнинг маъно-мазмунни қуйидагича:

Биринчи йўналиш барча миллатлар орасидан бир миллатни ажратиб олишдир. Гуноҳларни бекитувчи Саттор бўлган Зот Оли Имрон сурасининг 95-оятда шундай деди: “Аллоҳ рост айтди **Иброҳимнинг йўлдан тоймаган миллатига эргашиш. У мушриклардан бўлмаган эди**” [1]. Ибн Аббос розияллоҳу анҳу айтадилар: “Динлар олти хил бўлиб, уларнинг бештаси ботилдир. Яҳудий, насроний, мажусий, собийлар (юлдузга сиғинувчи), васания (бутпарастлар) булар ботил динлар. Ҳақ дин эса ягона ислом динидир.

Аллоҳ таоло Оли имрон сурасининг 85-оятда шундай деди: “**Ким исломдан бошқа динни хоҳласа, бас, ундан бу ҳаргиз қабул қилинмас ва у охиратда зиён кўргувчилардан бўлур**” [1]. Баъзи уламолар айтади: “Аввалда одамлар барчаси битта ислом динида бўлишган, сўнг ихтилофлар сабаб бўлинишлар юзага келди. Бир қавм нурга ибодат қилди, бир қавм зулматга, бир қавм фаришталарга, бир қавм тошга ибодат қилди. Бир қавм Узайр алайҳиссаломни Аллоҳга шерик қилди, улар яҳудий деб ном олди. Яна бир қавм Исо алайҳиссаломни Аллоҳга шерик қилди, улар насоро деб ном олди. Сўнг бир қавм ягона Аллоҳга ҳеч нарсани ширк келтирмасдан, мухлис бўлиб ибодат қилди. Ихтилофларнинг боши “насл куни” Аллоҳ таолонинг: “**Мен сизларнинг**

роббиларингиз эмасманми?” [1] деган кундан бошланди. Насл кунида Аллоҳ таоло наслни йўқдан бор қилди, сўнг уни зулматга ташлади. Сўнг уларга ўз нуридан бир нур сочиб, учта неъматни ҳадя этди. Бу уч неъмат руҳнинг зехни, ақлнинг фаҳми, қалбнинг заковатидир.

Китобдаги ихлос баёнига бағишланган иккинчи йўналиш динни бидъат ва хурофотдан, турли фирқалардан кутқаришдир. Аллоҳ таоло Шуаро сурасинг 88-89-оятларида шундай дейди: “**У кунда на мол манфаат берар ва на болалар. Магар ким Аллоҳ хузурига тоза қалб ила келса, (манфаат топар)**”. [1]

Аллоҳ таоло аҳли бидъатни мусулмонлар жамоатидан, умматлар жамиятидан, дин соҳасидан чиқарди. Бунинг тасдиғи сифатида Аллоҳ таоло Анъом сураси 159-оятда шундай деди: “**Динларини тафриқа қилиб, ўзлари гуруҳбозлик қилганлар билан ҳеч бир алоқанг йўқ..**”! [1]

Ойша р.а. айтади: “Булар ҳақида Пайғамбар алайҳиссаломдан сўрадим. У киши айтдилар: “**Улар бидъат аҳли, улар мендан йироқ, мен улардан йироқман**”. Ва яна пайғамбар алайҳиссалом айтдилар: “**Яҳудийлар етмиш бир фирқага, насоролар етмиш икки фирқага ва менинг умматим эса етмиш уч фирқага бўлиниб, шулардан биттаси нажот топувчидир**”. Бошқа бир ривоятда эса: “**фақат саводул аъзам (катта жамоат) дан бошқаси дўзахда**”, – дедилар.

Ислом динига кўра, ихлос амални энг нозик иллатлардан сақлашдир. Бунга Қуръони каримнинг Каҳф сураси 110-оятда далил бўла олади: “**Бас, ким Роббига рўбарў келишни умид қилса, яхши амал қилсин ва Робби ибодатига бирортани шерик қилмасин**” [1]. Китобнинг учинчи йўналишида Умар Термизий ушбу оятни шундай тафсир қилади: “Ким Роббисининг улуғ мақомидан кўрқса, ҳеч нарсани Аллоҳга ширк келтирмасдан, ихлос ила солиҳ амал қилсин. Бу борада Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “**Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: “Риёкор қиёмат куни тўртта исм билан чақирилиб, “Эй фожир, эй хоин, эй кофир, эй золим сенинг амалларинг ботилдир, сен кимни шерик қилган бўлсанг, шундан ажрини сўра**”, – дейилади.

Ислом манбаларида бу борада шундай хикматлар келтирилади: “Кимнинг айби айтилганда жаҳли чиқса, у риёкордир, бир киши бировни танқид қилиш ўрнига мақтаса, у ҳам риёкордир. Бир киши одамлар ичида жуда ғайратли бўлиб, ўзи ёлғиз қолганда дангаса бўлса, у ҳам риёкордир”.

Асарнинг тўртинчи оятида келтирилган хикматлар ўзига хос аҳамиятга эга. Унинг маъно-мазмуни қуйидагича: Садақага буюрилмаган суҳбатларнинг кўпида яхшилик йўқ. Аллоҳ таоло учта ўриндан бошқасида банданинг банда учун сирли суҳбатидан қайтарган.

Нисо сурасининг 114 оятида Аллоҳ таоло шундай дейди: **“Уларнинг кўпгина махфий суҳбатларида яхшилик йўқ, магар ким садақага, яхшиликка ва одамлар орасида ислоҳга амр қилсагина, яхшилик бор”** [1]. Кимки жим сукут қилса, шу офатлардан саломат бўлиб, жуда катта фойдани қўлга киритади. Кимки, хоҳлаганини гапирса у гапдан тийилмабди ва кимки, иштаҳа қилган нарсасини еса таомни парҳез қилмабди.

Китобнинг бешинчи йўналиши эса Малик, Халлоқ бўлган Аллоҳнинг розилигини излаб, ахлоқларда холис бўлиш ҳақида. Латиф, Раззоқ бўлган Аллоҳ рост сўзлагувчи пайғамбар алай-ҳиссаломга марҳамат қилганидек: **“Ва албатта, сен улкан хулқдасан.”** (Қалам сураси 4-оят) [1].

Анас ибн Молик розияллоху анху айтади: Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг қоматлари чиройли, юзлари гўзал, ҳидлари ширин, кафтлари мулойим еди, мен у кишининг ҳидларидан кўра бирор хушбўй нарса кўрмаганман. Ҳидлари мушқу анбардан кўра ширин, кафтлари эса ипакдан ҳам мулойим эди. Оиша розияллоху анху Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам вафот қилганларида у кишига атаб марсия айтдилар: “Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг қабрларини ҳидлаган кишига замоннинг барча ҳидларини ҳидламаслиги зарар қилмайди. Агар менинг бошимга тушган мусибат кунларга тушганда эди, албатта, кундуз кечага айланарди.” [3]

Амалнинг ихлоси учта нарсадир: Амалга мувофиқ бўлишни Аллоҳдан деб билиш, қиладиган амалидан Аллоҳнинг розилигини кўзлаш, ўлгандан кейин амалларнинг савобини умид қилиш. Инсон амалга мувофиқ бўлишни Аллоҳдан деб билгандан сўнг кибрдан узоқда

бўлади. Қиладиган амалидан Аллоҳнинг розилигини кўзласа, махлуқлардан бирортасини мақтамайди ва ёмонламайди. Ўлгандан кейин амалларининг савобини умид қилса бандалардан тамаъ қилишдан йироқда бўлади [4].

Ҳимматдаги ихлос эса Аллоҳга боғланиш йўлида ширкка боғланиб қолмаслик учун қалблардан алоқаларни узишдир. Тавҳиддаги ихлос эса холислик ила Аллоҳ таолони ёлғиз деб билиш ва даъволарни рад этиш. Бандалик эса Аллоҳнинг розилигига эргашишдир.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Биз хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, Умар Термизийнинг ушбу асаридаги “ихлос” ва “мухлис” тушунчалари ўзаро бир бирига узвий боғлиқ тушунчалар ҳисобланади. Ушбу асар орқали ислом динининг тамал тушунчаларидан ҳисобланган “ихлос” тушунчасининг асл мазмун-моҳияти тўғрисида батафсил маълумоларга эга бўламиз.

Ҳозирги кунимизда Умар Термизийнинг ушбу асари ёш авлодни маънавий камолотга етаклашда, диннинг асл моҳияти эзгулик ва бағрикенглик эканлигини тарғиб қилишда дастуруламал бўлиб хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Сано-стандарт, 2019.– Б. 624.
2. Умар Ризо Каҳҳола. Маъжам ал-мусанниф ал-кутуб ал-арабия. – Байрут. 1986.
3. Умар Термизий. Китаб ун-нийя. – Қоҳира: “Ал-Хидайвия” кутубхонаси. 2/173, 17945 рақамли қўлёзма.
4. Умар Термизий. Тафсири суратул ихлос. – Қоҳира: “Ал-Хидайвия” кутубхонаси. 2/173, 17945 рақамли қўлёзма.
5. Kurbanbayeva, M. (2024). Fuqarolar vatanparvarligi - fuqarolik jamiyati institutlari shakllanishida muhim omil. *Tamaddun nuri jurnali*, 9(60), 23-25.
6. Kurbanbayeva, M. (2024). Fuqarolik jamiya-ti g'oyalarining milliy davlatchiligimizdagi o'rni. *Tamaddun nuri jurnali*, 7(58), 247.
7. Kurbanbayeva, M. (2023). Abu Rayhon Beruniy hayotiga doir ba'zi mulohazalar. *Tamaddun nuri jurnali*, 9(48), 64-66.